



Qui ha fet ornitologia a l'arxipèlag?

Hermann Grun (1892-1963): un naturalista peculiar a terres eivissenques

Abilio Reig Ferrer ¹

Dedico aquest article al meu bon amic Jesús R. Jurado amb motiu del seu 65è aniversari

El progrés de l'ornitologia no hagués estat possible sense la formació de col·leccions científiques amb grans sèries d'aus i dels seus ous. Col·lectar aquests exemplars ha estat una activitat fonamental per a una bona part dels ornitòlegs més cèlebres de la història de l'ornitologia (veure Mearns & Mearns, 1998). Altres vegades s'ha comptat amb la valuosa ajuda de naturalistes viatgers, pràcticament desconeguts, dels que gairebé no es coneix res més que el seu nom escrit a la targeta d'identificació de l'exemplar preparat.

D'aquest darrer tipus de naturalistes fou Hermann Grün, un ciutadà alemany que dedicà una mica més de 35 anys a col·lectar espècimens d'història natural per terres ibèriques per distints museus i per a col·leccionistes particulars. Baldament la importància de la seva activitat, quasi tot es desconeix d'aquest peculiar personatge. Amb pràcticament el mateix número de paraules que d'anys de residència ibèrica, s'escriu l'única nota necrològica a la seva memòria. Una mà anònima informava al *Journal für Ornithologie* que la seva defunció havia tingut lloc el 10 de setembre de 1963, a Linares de Riofrío (Salamanca); es feia menció així mateix, que Grün s'havia instal·

lat a Espanya d'ençà l'any 1927 com a col·lector naturalista, especialment d'aus, i que el seu coneixement del terreny i els seus encertats consells foren àmpliament reconeguts per molts d'ornitòlegs (Anònim, 1963: 478). Alguna informació addicional sobre aquest personatge va poder aconseguir Ludwig Gebhardt, segurament a través del Dr. Adolf von Jordans, a la seva obra recopilatòria de biografies d'ornitòlegs de l'Europa Central (*Die Ornithologen Mitteleuropas*, 1964-1980). Per la meua part he procurat, des de fa algun temps, obtenir més informació i documentació referent a aquest naturalista espigant la literatura especialitzada i intentant contactar amb alguns ornitòlegs (Francisco Bernis, José A. Valverde, entre d'altres) que haguessin pogut haver-lo conegut, així com amb altres persones que vivien a les terres a les que Hermann Grün treballà. Dels primers vaig poder obtenir molt poca informació. Més afortunat vaig ser amb els segons, sobre tot a Mosqueruela (Teruel) i a Linares de Riofrío (Salamanca) on alguns ancians encara recordaven aquell estranger que els comprava "bichos y pájaros". Gràcies a la generositat d'un d'ells, el Sr. Fermín de la Iglesia Martín, puc reproduir aquí la primera i única fotografia coneguda del nostre biografiat.

(¹) Universitat d'Alacant



Retrat de Hermann Grün de l'any 1963 (arxiu de Abilio Reig-Ferrer)

Amb la informació recollida fins a avui, podem esbossar alguns trets d'interès per a la caracterització de la persona i obra d'aquest naturalista peculiar que aquí a Espanya va tenir que usar el seu nom complet, Hermann Grün Bertran. Per aquest treball, no obstant, ens centrarem en aquella informació que pugui ser d'un interès més gran per a l'ornitologia balear.

Hermann Grün va nèixer a la vila bàvara de Rain (Lech) el 13 de maig de 1892 (Gebhardt, 1974). Una altra data de naixement figura tant a la seva "Tarjeta de Identidad Profesional de Trabajadores Extranjeros" expedida per la aleshores nomenada "Dirección General de Empleo del Ministerio de Trabajo", com al seu certificat de defunció. En ambdós documents, la

data de naixement és 13 de gener de 1893. També en aquella targeta d'identitat figura que era natural de Burgebroch, mentre que al certificat de defunció es diu que era natural de Burgelrach, districte de Bombeg. Aquests darrers noms es deuen segurament a errors de recepció i transcripció del funcionari que va prendre les dades. Amb més seguretat sabem que Grün era fill de notari i que va deixar molt prest els seus estudis de batxillerat al Institut de Landshut (Baviera) per fer uns altres de formació professional a l'Escola d'Arts i Oficis, primer a Landshut i posteriorment a Munic. D'esperit viatger, es trobava a França quan el va sorprendre la Primera Guerra Mundial. Durant aquell temps bèl·lic (1914-1918) de la Gran Guerra va romandre reclòs en situació d'internament a la illa de Còrsega. Gran afeccionat a la caça des d'edat molt primerenca i donada la seva atracció pels animals, és ben probable que durant el seu confinament en aquesta illa mediterrània es desenvolupés la dedicació com a col·lector i preparador d'animals. Acabada la guerra i repatriat al seu país, es casà amb una compatriota de nom Maria. A partir de l'any 1927, el matrimoni Grün decideix viatjar a Espanya amb la finalitat de quedar-se'n a viure a les nostres terres. La seva primera residència espanyola fou l'illa d'Eivissa. Aquí, aquesta parella es dedicà professionalment a la preparació artesanal d'exemplars de moreses (*Muraena helena*) i a col·lectar intensivament per distints museus, fins al mes de juliol de l'any 1930.

Per què Eivissa? Tot i que desconeixem amb certesa la resposta a

aquest interrogant, és molt probable que l'elecció d'aquesta terra obeís a raons d'oportunitat científic-comercial. Les illes de Mallorca i Menorca havien estat, amb anterioritat, objectiu d'alguns estudis ornitològics rigorosos i exhaustius (Jordans, 1914, 1928; Munn, 1931). Durant la segona meitat del segle XIX, alguns ornitòlegs estrangers havien estat algun temps caçant o fent observacions de ses aus. Un dels primers, Lord Lilford (1833-1896) -recordem la sargantana endèmica de les Gimnèsies, *Podarcis lilfordi*, a ell dedicada-, va ser per primera vegada a terra balear en 1856, encara que amb tan poc temps les seves impressions ornitològiques foren escasses. Tenc la fortuna de comptar a la meua biblioteca, amb un exemplar del Catálogo de las aves observadas en algunas provincias de Andalucía de Antonio Machado (1854) ricament anotat pel propi Lord Lilford. Entre les abundants anotacions autògrafes, apareix la seva observació de *Milvus ater* en "Port Mahon" (Menorca), al mes d'octubre de 1856. A la revista *Ibis* (1865), Lord Lilford mencionarà la seva observació en aquesta mateixa data i lloc, de *Falco peregrinus*. Al mes de desembre del mateix any, el Dr. C.L. Gloger (1803-1863) notificava a la revista *Naumannia* (1857) de la recepció d'un exemplar de *Halieus Desmarestii* (*Phalacrocorax aristotelis desmarestii*) capturat aquell estiu de 1856 a l'illa de Mallorca. També coneixem la primera citació per Espanya de la presència de la gavina roja (*Larus audouinii*) mencionada pel príncep Carlos Luciano de Bonaparte en el seu *Conspectus Avium* (1857), a les illes Balears (Reig-Ferrer i Ferrer,

2006). Més conegudes són les estànries d'ornitòlegs com Alexander von Homeyer (1834-1903) el 1861 (des de la meitat d'abril fins a la meitat de maig) i de Howard Saunders (1835-1907) en 1871 (Jurado, 2008). Altres especialistes en ornitologia acudeixen a les Balears durant la primera dècada del segle XX. Per terres de Mallorca es troba col·lectant el britànic F.R. Ratcliff durant els mesos d'abril i maig de 1909, formant una col·lecció oològica balear d'uns 350 exemplars que seria estudiada posteriorment per F.C.R. Jourdain. Un any després, l'austriac Johann Polatzek (1839-1927) reuneix un bon material ornitològic el maig i el juny de 1910 destinat al Wiener Hofmuseum. En estudiar part d'aquest material, Hartert (1912), li dedicarà una subespècie endèmica de la cucullada (*Galerida theklæ polatzeki*), si bé a

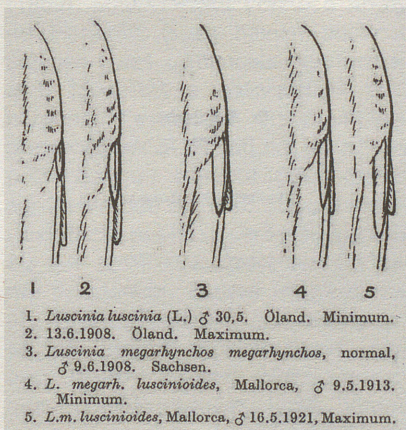


Retrat del Dr. Adolf von Jordans (arxiu de l'autor)

l'actualitat integrada a la raça nominal. Més importants foren les visites ornitològiques de l'alemany Adolf von Jordans (1892-1974), la primera a la primavera (d'abril a maig) de 1913, la segona el 1921 (de mitjan març a mitjan juliol), i la tercera en 1927 (de mitjan d'abril a final de juny).

Els viatges ornitològics del Dr. von Jordans obeïen al seu interès pel fenomen de la variabilitat geogràfica i individual de les aus. A començament del segle XX, el concepte de "subespècie" estava experimentant una nova revisió a conseqüència de l'estudi crític que Otto Kleinschmidt (1870-1954) i Ernst Hartert (1859-1933) duïen a terme amb el material de la col·lecció ornitològica de Chr. L. Brehm (1787-1864). Tot i que Brehm no havia volgut distingir entre variabilitat individual i geogràfica fins a pràcticament els darrers anys de la seva vida, Kleinschmidt va reconèixer la necessitat de comprovar l'amplitud de la variació de les desviacions individuals dins cada espècie atenent exclusivament a criteris geogràfics. A diferència del seu col·lega Hartert, no concedí a les dites "subespècies" la significació de "noves espècies incipients o en formació". Encara més, Kleinschmidt aconsellava abandonar definitivament el concepte d'espècie en les discussions sistemàtiques i parlar simplement de formes ("Formen"). Segons la seva teoria dels agregats de formes ("Formenkreislehre"), totes les formes no són més que representants geogràfics d'un únic i mateix animal. Jordans, com a alumne avançat de Kleinschmidt, va mantenir aquesta mateixa posició teòrica i s'esforçà en aportar noves proves

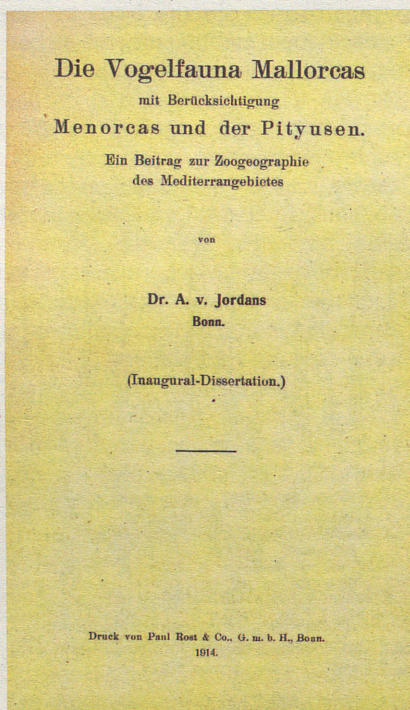
de discriminació de subespècies amb material insular. En aquest sentit, al seu treball de 1928 descriu 22 noves formes endèmiques d'avifauna balear (Jordans, 1928: 328). Un exemple de la seva metodologia sistemàtica la podem veure a la determinació de *Luscinia megarhynchos luscinioides* (Jordans, 1923: 3) atenent a la fórmula alar similar a *Luscinia luscinioides* (80-87 mm.) i a la tonalitat gris-marró més obscura i coa menys rogenca que a *Luscinia megarhynchos megarhynchos* (vegeu figura).



Dibuix d'Otto Kleinschmidt comparant mesures alars del Rossinyol balear (Jordans, 1928) (Arxiu de l'autor)

Com posteriorment comentaran Bernis, Diez i Tato: «Bastantes subespecies de Jordans no fueron admitidas por otros autores, particularmente los británicos Ticehurst, Whistler, Witherby y Munn, y tampoco son reconocidas recientemente muchas de ellas por el norteamericano Vaurie. Creemos, sin embargo,

que los anglosajones han enjuiciado algunas veces con exceso de rigor la labor sistemática de Jordans>> (Bernis, Diez i Tato, 1958: 27). En aquest mateix treball de revisió de l'avifauna balear, els seus autors notaven que Jordans havia aconseguit nou material <<a través de su compatriota el colector profesional H. Grün>>.



Una obra fonamental per a l'avifauna balear (Biblioteca de l'autor)

Els vincles professionals entre Grün i Jordans s'estrenen a partir del primer material procedent de les Pitiüses i que Jordans aprofitarà al seu darrer treball sobre l'avifauna balear (Jordans, 1933).

Posteriorment, a partir del mes d'agost de 1930 fins al mateix any de la seva defunció (1963), la relació professional del matrimoni Grün amb en Jordans serà molt més important, des del punt de vista ornitològic, a través de l'abundant i valuós material col·lectat a diverses localitats de la Península Ibèrica, principalment a Cabanes i Oropesa (Castelló), Mosqueruela (Teruel), Lagos (Portugal), i Lagunilla, Casafranca i Linares de Riofrio (Salamanca). Amb l'estudi de tot aquest material, en l'actualitat dipositat al Museu Koenig de Bonn, Jordans va descriure moltes altres noves "subespècies" o "formes geogràfiques" entre les que li dedicà una al seu principal agent a Espanya, *Athene noctua grüni* (vegeu il·lustracions).

Athene noctua grüni, subsp. n.
2 ♂♂, 8 ♀♀, Lagos, III., IV., V. 1959.
El. ♂ 140, 146; ♀ 142—155 (142, 145, 145, 147, 150, 152, 152, 155).
Im Vergleich mit der Nominatform und *Fidaltii* zeigen die Steinkäuze aus dem Süden Portugals eine sehr auffallende Veränderung der Flecken des Oberkopfes, indem diese zu schmalen Strichen ohne Spitzenverbreiterung geworden sind und so die Tendenz bei den spanischen *Fidaltii* fortsetzen. Dies trifft für alle vorliegenden Bälge zu. Außerdem liegt ein olivfarbener Schimmer auf dem Gefieder der Oberseite. Hinzu kommen noch die ungewöhnlich kleinen Flügelmaße. (Harteet gibt für die Nominatform 152 bis 167, Kleinschmidt 155—169 an. *Fidaltii* mißt 152—162.)
Wir benennen die Rasse nach unserem langjährigen Sammler H. Grün, dem wir zahlreiches und vielseitiges Material aus Spanien und Portugal verdanken.

Athene noctua grüni, un au dedicada per A. von Jordans al naturalista col·lector Hermann Grün (Biblioteca de l'autor)

Altres importants ornitòlegs col·locaven l'arxipèlag balear al centre del seu interès. Sense voler ser exhaustius, senyalem al britànic H.F. Witherby (1872-1944) que va romandre durant els mesos de juny i juliol de 1919 a Mallorca i Eivissa col·lectant aus i realitzant observacions de gran interès. Les seves notes serien aprofitades posteriorment pel seu compatriota P.W. Munn (1865-1949),

sens dubte el referent més notable de l'ornitologia balear. Munn residí a Mallorca des de 1919 fins al seu decés a Palma l'11 de gener de 1949, llevat un breu període de temps que va tenir que residir a Portugal, i publicà gairebé una vintena de treballs a revistes especialitzades. Durant la primavera de 1923 hi va ser el Dr. Paul Henrici (1880-1971) a Mallorca, i algun temps després, algunes setmanes de les primaveres de 1924 i 1925, tant a Mallorca i Menorca com a les Pitiüses. Per últim, F.C.R. Jourdain (1865-1940) visità Mallorca, Eivissa i Formentera l'abril i el maig de 1930 (Jurado, en premsa). Serveixin aquests exemples per notar la constant presència d'ornitòlegs estrangers interessats per les aus principalment de les dues illes majors (Mallorca i Menorca). Eivissa continuava essent, als anys 20 del segle passat, una terra incògnita des del punt de vista ornitològic. Per ventura per això, i tal vegada assessorats pe'n Jordans, decidiren els Grün residir un temps en aquesta illa.



Tipus d' *Athene noctua grüni* Jordans & Steinbacher 1941, datat el 13/IV/1939 i conservat a la col·lecció del Museu Alexander Koenig de Bonn

Un bon nombre de pells de mamífers, aus, ous, rèptils i inver-

tebrats del llegat de H. Grün es troben custodiats a diversos museus alemanys (Bonn, Munic, Hamburg, Colònia, Frankfurt) però, també a altres europeus (Amsterdam, Londres) i als Estats Units d'Amèrica (Ann Arbor). Per col·lectar tot aquest tipus de material havia d'obtenir no sols els exemplars sinó també saber-los preparar per conservar-los per temps indefinit en condicions de poder ser examinats i estudiats. L'animal naturalitzat al taller del taxidermista no satisfà l'interès del naturalista. Per al seu estudi científic es precisa preparar-los convenientment. Entre altres molts, Graells (1869), Soler i Pujol (1920) o Areny de Plandolit (s.a.) havien publicat algunes guies o manuals per formar amb idoneïtat a naturalistes preparadors. Certament, els exemplars preparats per al treball del laboratori presenten un aspecte molt menys agradable que els naturalitzats per a l'exhibició pública, però són aquells els que realment interessen a l'home de ciència. Podem imaginar-nos als Grün preparant els exemplars en pell assistits per escarpels, pinces, tisores, llimes, cintes mètriques, compàs, agulles, llapis, ploma i tinta xinesa (per a la redacció de les etiquetes), agulles de cap blanc, cotó, filferro galvanitzat, alicates, i arsènic blanc (o anhídrid arseniós). A l'etiqueta (un bocí de paper fort amb un fil passat i nuat per fermar-lo a l'exemplar) devia haver suficient lloc per anotar el nom del col·lector, un número d'ordre, la data de captura, la localitat, el nom científic de l'animal i les seves dimensions principals. Altres aspectes d'interès pel naturalista col·lector, que per raons

d'espai no ens podem estendre aquí, tenen a veure amb les autoritzacions per l'obtenció de permisos de "caça científica" i els aspectes pràctics de la remesa del exemplars. Segons varis testimonis de l'època, Hermann Grün aconseguí un molt bon coneixement de la fauna espanyola i una gran habilitat com a naturalista preparador d'animals. La seva dedicació com a col·lector professional, tant de vertebrats com d'invertebrats, per museus, jardins zoològics, i fins i tot tendes d'animals, li va fer guanyar reconeixement, quelcom de doblers però també severes crítiques. Voldria presentar dos testimonis que avalen aquest darrer comentari.

Claud B. Ticehurst (1881-1941), junt amb el seu assidu company Hugh Whistler (1889-1943), estigueren escrutant les aus eivissenques des del 23 d'abril al 23 de maig de 1930 i publicaren les seves interessants observacions a la revista *Ibis* (Ticehurst i Whistler, 1930). En aquest article s'anota, encara que sense mencionar-los expressament, que els Grün col·lectaven d'una manera indiscriminada i abusiva. Degut a aquesta metodologia desmesurada d'amuntegament de material ornitològic, ometen fer menció a la seva llista d'aus de les Pitiüses una determinada au: <<We have listed all the species we found on the Pityusae, except one [...] [...] at Ibiza a German agent for natural history specimens, who appeared to us to be collecting in an indiscriminate and extensive manner, and whose activities seem likely to lead to the local extermination of several interesting species. We have therefore refrained from recording this bird,

as we met with only two or three pairs, and they would assuredly be collected at once, if the presence was known>> (Ticehurst & Whistler, 1930: 642). De quina espècie es tractava? Sens dubte, de *Larus audouinii*. Les notes manuscrites de Munn, de l'any 1943, aclareixen l'interrogant: <<Two or three pairs were noted in the Pityusae in May. 1930, and I saw an immature bird in the harbour of Alcudia, Majorca, on March 19. 1934, which kept aloof from the numbers of Herring-Gulls, and the few Black-headed Gulls also there. On May 4.



Fotografia de Claud B. Ticehurst, un crític de la metodologia col·lectora de Grün (Arxiu de l'autor)

1941, among a large breeding-colony of Mediterranean Steering-Gulls on one of the islands off the S. Coast of Majorca, I found a nest with two eggs, undoubtedly belonging to this species, through unfortunately, among the quantities of the larger

gulls, the birds belonging to the nest could not be identified>>.

He pogut trobar un altre testimoni en aquesta línia de rapacitat col·lectora, tot i que com en el treball anterior sense citar el nom. Es tracta, en aquesta ocasió, de l'entomòleg Ramón Agenjo Cecilia (1908-1984), el qual a un dels seus clàssics treballs escriu: <<[...] el *Parnasius apollo* (L.), tan abundante antiguamente en los alrededores de la Estación Alpina de Biología, enclavada en Cercedilla, resulta ahora allí extremadamente raro, lo que se debe a la intensísima caza de que le hizo objeto un matrimonio alemán, que dejó exhausto el cazadero>> (Agenjo, 1943: 397).

El desconeixement de la situació de l'únic fill del matrimoni Grün, en parador desconegut (havia tingut que tornar a Alemanya com a soldat a la Segona Guerra Mundial), suposà una font de grans preocupacions per als pares. Tal vegada fou aquesta situació la que acabaria per agrir el caràcter de Hermann Grün del que diu Gebhardt que <<pareix que li mancava un vertader equilibri, de manera que durant els seus darrers anys senyalats per la seva malaltia, el seu caràcter solitari i misantròp guanyava cada vegada més terreny>> (Gebhardt, 1970). Maria Grün no va voler deixar mai Linares de Riofrío amb la vana esperança de veure tornar algun dia al seu fill. El Sr. Fermín de la Iglesia em va contar, no obstant, que en el tracte personal el Sr. Grün va ser sempre molt correcte i cordial fins a la seva defunció. La seva dona Maria el va sobreviure alguns anys més i morí a una residència de gent gran. Descansen en pau

aquests dos naturalistes col·lectors que tant aportaren, a la seva manera, al coneixement de la nostra ornitologia.

Referències bibliogràfiques

- Agenjo, R. (1943). Ensayo sobre la Graëllsia isabellae (Graells) (Lep. Syssph.). Eos, 19: 311-414 y láminas IV-X.
- Anónimo (1963). Nachrichten [Notícies. Nota necrològica de Hermann Grün]. Journal für Ornithology, 104 (Heft 3/4): 478.
- Areny de Plandolit, P. (s.a.). Manual del Naturalista Preparador. Barcelona: Sucesores de Manuel Soler - Editores.
- Bernis, F., Diez, P. M. y Tato, J. (1958). Guión de la avifauna balear. Ardeola, IV: 25-95.
- Gebhardt, L. (1974). Die Ornithologen Mitteleuropas. Ein Nachschlagewerk. Journal für Ornithologie, 110 (Sonderheft 1974): 1-126.
- Graells, M. P. (1869). Guía del naturalista recolector o Instrucción Práctica para los que se dediquen a buscar objetos naturales destinados a enriquecer las colecciones de los Museos, de Universidades e Institutos. Boletín y Revista de la Universidad de Madrid, 1: 586-596.
- Hartert, E. (1912). Über die Haubenlerche der Balearen und Pityusen. Ornithologische Monatschrift, 20: 29-30.
- Jordans, A. v. (1913). Vorläufige kurze Beschreibung neuer Formen von den Balearen. Falco, IX: 43-44.
- Jordans, A. v. (1914). Die Vogelfauna Mallorcas mit Berücksichtungen Menorcas und der Pityusen. Ein Beitrag zur Zoogeographie des Mediterrangebietes. Falco, X (Sonderheft. 1. August 1914): 1-163 [i mapa plegat de Mallorca].
- Jordans, A. v. (1923). Neue Vogelrassen von den Balearen. Falco XIX: Sonderheft: 3-5.

Jordans, A. v. (1924-1925). Die Ergebnisse meiner zweiten Reise nach den Balearen. Ergänzungen zu meiner Vogelfauna Mallorcas. Journal für Ornithologie, 72: 145-170; 381-410; 518-536.

Jordans, A. v. (1928). Die Ergebnisse meiner dritten Reise nach den Balearen. Nebst einer Übersicht aller bisher von der Inselgruppe der Balearen und Pityusen bekannten Vogelarten. Novitates Zoologicae XXXIV: 262-336.

Jordans, A. v. (1930). Ergänzungen zu meiner „Vogelfauna der Balearen“. Falco, XXVI: 13-18.

Jordans, A. v. (1933). Ein weiterer Beitrag zur Kenntnis der Vogelfauna der Balearen und Pityusen. Anzeiger der ornithologischen Gesellschaft in Bayern, 2: 223-250.

Jurado, J. R. (2008). Qui ha fet l'ornitologia a l'arxipèlag? A cavall entre dos segles: Saunders i l'arxiduc Lluís Salvador. Es Busqueret, 16: 16-23.

Jurado, J. R. (en prensa). Qui ha fet l'ornitologia a l'arxipèlag? Al primer terç del segle XX: Maurici Hernández Ponseti i Francis Ch. R. Jourdain. Es Busqueret.

Mearns, B. & Mearns, R. (1998). The Birds Collectors. San Diego: Academic Press.

Munn, P. W. (1931). The Birds of the Balearic Islands. Novitates Zoologicae, XXXVII: 53-132.

Reig-Ferrer, A. y Ferrer, X. (2006). El viaje ornitológico del príncipe Carlos Luciano Bonaparte (1803-1857) a la Península Ibérica en febrero de 1856. En: SEO/BirdLife. Grupo local de Alicante: Las Aves en Alicante. Anuario ornitológico 2001-2002-2003. Alicante: 260-271.

Soler Pujol, L. (1920). Manual de Taxidermia para la preparación de las especies zoológicas. Barcelona: Imp. Hijos de Domingo Casanovas.

Ticehurst, C. B. y Whistler, H. (1930). A Spring Tour in Eastern Spain and the Pityusae Islands. Ibis: 638-677.